

РОЗДІЛ **6**

**МИСТЕЦТВО ТА ОСВІТА:
НОВАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

УДК 37(477):37.015.31:78.01:373.3-052 "195011960" (091)(045)

Богданович В.В.

**СТАН ОСВІТИ В УКРАЇНІ
ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ (50-60-ті рр. ХХ СТОЛІТТЯ)**

У статті розглядається система освіти України в 50-60 роки ХХ століття. Окреслюється проблема виховання в підростаючого покоління музично-естетичного потенціалу. Зазначається, що даний період був продуктивним на відкриття музичних шкіл, музичних училищ, створення музичних спілок. В країні вищі мистецькі навчальні заклади виконували провідну роль у формуванні критеріїв підготовки мистецьких кадрів і естетичного виховання молоді розвитку всіх регіонів України. У різні періоди дослідження процесу становлення та розвитку музично-естетичного виховання в Україні було предметом наукових праць Д. Ахшарумова, А. Вахнянина, С. Людкевича, В. Матюка, С. Миропольського, П. Сокальського та ін.

***Ключові слова:** Верховна Рада, закон, освіта, народна освіта, мистецтво, композитори, молодь, музичні училища, школа, початкова школа, учитель, інтелігенція, хор, аматорські колективи, спів.*

Постановка проблеми. Глобальний характер перетворень, що відбуваються нині в Україні, торкається різноманітних сфер діяльності людини, в тому числі й освіти. В умовах оновлення всіх сфер нашого суспільства, його національного відродження перед педагогічною наукою постає чимало нових вимог та завдань, серед яких важливе місце займають проблеми естетичного виховання учнівської молоді. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті визначає пріоритетність естетичного виховання молоді на засадах провідних принципів демократизації та гуманітаризації, відкритості гуманістично-плюралістичних позицій, національної спрямованості навчання і виховання. У цьому контексті особливого значення набуває вирішення проблеми музично-естетичного виховання молодого покоління, зокрема учнів початкової школи.

Аналіз основних досліджень присвячених даній проблемі. Необхідність введення до активного наукового обігу ідей та досвіду музично-естетичного виховання підтверджується педагогічною практикою. У різні періоди дослідження процесу становлення та розвитку музично-естетичного виховання в Україні було предметом наукових праць Д. Ахшарумова, А. Вахнянина, С. Людкевича, В. Матюка, С. Миропольського, П. Сокальського та ін. Саме вони, усвідомлюючи важливість музичного мистецтва у вихованні дітей, зробили вагомий внесок у розвиток теорії музичного виховання, яка ґрунтувалася на результатах глибокого вивчення історико-культурних надбань нашого народу, що забезпечувало виховання дітей та молоді на національному ґрунті. У педагогічній науці радянського періоду загальні питання історичного розвитку музично-естетичного виховання учнів початкових класів, еволюції форм і методів навчання музики розглядалися в дослідженнях І. Анісімової, О. Апраксіної, Н. Добровольської, А. Калениченко, Л. Коваль, Д. Локшина, С. Марченка, Л. Масол, В. Орлова, О. Ростовського, Г. Падалки, О. Рудницької, Л. Хлебникової, Т. Цвелих, Г. Шевченко та інших.

Мета статті – здійснити реконструкцію стану освіти в Україні в 50-ті – 60-ті роки ХХ століття, а саме її вплив на музично-естетично виховання учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Після закінчення Великої Вітчизняної війни в Україні розпочалася відбудова народного господарства, відновлення роботи загальноосвітньої школи. У 1949 році було запроваджено обов'язкове загальне семирічне навчання. У 1956 році був створений новий тип школи – школа-інтернат, куди приймалися діти одиноких матерів, інвалідів, сироти.

Верховна Рада СРСР 24 грудня 1958 року прийняла закон "Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи освіти в СРСР". Законом запроваджувалась загальна обов'язкова восьмирічна освіта. Згідно з цим законом встановлено нову систему шкільної освіти:

- загальна обов'язкова восьмирічна школа для дітей віком від 7 до 15-16 років;
- повна середня для підлітків і молоді 15-18-річного віку (денні середні школи, вечірні /змінні/ й заочні середні школи працюючої молоді);
- школи-інтернати, спеціальні школи-інтернати для дітей з вадами фізичного і розумового розвитку;
- технікуми та інші середні і вищі навчальні заклади.

Головним в перебудові системи народної освіти було поєднання навчання з продуктивною працею. З 15-16 років вся молодь повинна була включатися в посилену суспільно-корисну працю.

Важливим завданням у галузі народної освіти у 60-ті роки було здійснення в країні загальної обов'язкової середньої освіти, перехід школи на новий зміст освіти, удосконалення навчального процесу і виховання учнів.

Процес введення загальної обов'язкової середньої освіти вирішено було здійснити в кілька етапів. З цією метою Центральний Комітет партії і Рада Міністрів СРСР прийняли рад постанов.

Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів від 10 серпня 1964 р. "Про зміни терміну навчання в середніх загальноосвітніх трудових політехнічних школах з виробничим навчанням" було встановлено замість 3-річного 2-річний термін навчання в середній школі на базі 8-го класу.

Школа знову ж ставала 10-річною. Причинами відходу від 11-річної школи були: перша демографічна криза (школу закінчували діти війни, яких було мало, і тому тримати молодь зайвий рік в школі було невиправдано); незначний процент випускників 11-х класів йшов у виробництво за отриманим фахом; слабка матеріально-технічна база виробничого навчання; у багатьох школах виробниче навчання не було органічно пов'язане з вивченням основ наук. У зв'язку з цим, у 1966 р. в "Закон про школу" було внесено часткові зміни, у відповідності з якими скасовано обов'язкову професійну підготовку в загальноосвітніх школах.

10 листопада 1966 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову "Про заходи дальшого вдосконалення роботи середньої загальноосвітньої школи". Найважливішим завданням в галузі народної освіти постанова вважала здійснення, в основному до 1970 р., у країні загальної обов'язкової середньої освіти для підростаючого покоління.

Суттєвим у 60-ті роки ХХ століття було запровадження в українській школі кабінетної системи навчання. У ці роки серед вчителів шкіл і працівників органів народної освіти виділяється багато ентузіастів, добрих організаторів, справжніх майстрів педагогічної справи.

На зазначений період припадає діяльність видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського. Його теоретичні висновки, дослідження, особистий досвід роботи з дітьми, літературна спадщина є безцінним вкладом у вітчизняну педагогічну науку.

Мистецька інтелігенція України ще з середини 1930 років об'єднувалася й працювала в складі творчих організацій. Такі організації, в свою чергу, були централізовані й підпорядковувались відповідним установам союзного значення та були підзвітні вищим партійним органам. Саме з відновленням роботи творчих спілок пожвавився процес відродження культурно-мистецького життя в Україні. Радянська влада визначала розвиток мистецтва одним з пріоритетів у відбудовчому процесі на звільнених землях. Основне його завдання, на думку політичних керівників, полягало у вихованні народних мас [2].

Відразу з поверненням у звільнені українські міста діячі літератури і мистецтва розпочинали організаційну роботу з відновлення діяльності та культурного обслуговування населення. Відповідно до цього вони визначили основні напрямки своєї діяльності. Узагальнюючи участь митців УРСР у розвитку мистецтва періоду 1950-1953 рр., можемо виявити спільні для всіх форми діяльності. Насамперед, це установча діяльність, яка поєднувала в собі й організаційну та творчу роботу.

Для працівників мистецтва було визначено чотири основні теми, які мали домінувати в їх творчості. У творах митців мали бути зображені: боротьба радянського народу з нацистами, боротьба зі зрадниками українського народу – українсько-німецькими націоналістами, героїчні подвиги людей в тилу ворога та на відбудові господарства, дружба народів СРСР. Було відновлено роботу клубів та будинків творчості, робота яких в основному зводилася до організації творчих вечорів композиторів, бесіди та зустрічі з представниками науки, мистецтва, громадськими діячами, проводилися доповіді, лекції, диспути, концерти [1].

СРКУ організувало бригади найчастіше з 3-5 осіб, які виїжджали у визволені міста та села України з метою пропаганди досягнень української радянської музики. Також завданням митців було проведення інспекцій культурних і навчальних закладів на певній території. Незважаючи на пропагандистський характер таких поїздок, бригади часто виконували важливу організаційну роботу з відновлення творчих спілок, допомагали мистецьким установам та навчальним закладам.

Композитори та інші представники творчої інтелігенції працювали або ж виступали на радіо, де виступали творчі колективи. Участь митців у радіопередачах сприяла ознайомленню населення з новими музичними творами, виконання яких супроводжувалося словесними поясненнями. Саме за допомогою радіо проводилася широка пропаганда військово-патріотичних творів літераторів.

Значну культурницьку роботу в зазначений період проводила музична інтелігенція. Велика її заслуга полягала у відродженні народних форм музичного мистецтва. Зокрема, Г. Верьовка, член СРКУ, а в подальшому голова її правління, став засновником народного хору. Поряд з цим хорове мистецтво представляла заслужена академічна капела "Думка" під керівництвом О. Петровського, яка поновила свою роботу в Києві.

Основною формою звітності діячів музичного мистецтва були концерти виконавчих колективів. Наявність на Україні чотирьох театрів опери та балету, шести театрів музичної комедії, розгорнутої мережі професійних хорів, п'яти симфонічних оркестрів, обласних філармонічно-естрадних закладів зобов'язувала композиторів активно працювати, забезпечуючи виконавчі колективи творами різного жанру.

Шефську роботу мистецькі установи проводили серед школярів та молоді, виконуючи розпорядження владної верхівки. Поширеними формами цієї роботи були музичні лекторії. Незважаючи на ідеологічний підтекст цих заходів, вони відігравали важливу роль в ознайомленні юного покоління з класичними творами українських та зарубіжних композиторів. Загалом система виховання радянського громадянина передбачала залучення до мистецтва ще з дитячого садка. Митці взаємодіяли з палацами піонерів, здійснюючи шефство над шкільною самодіяльністю та беручи участь в організації та проведенні районних і міських олімпіад самодіяльності. У повоєнній декаді поширилась практика, коли найкращі представники самодіяльної творчості рекомендувались на навчання до вищих і середніх спеціальних музичних навчальних закладів [3].

Деякі рази на рік творча інтелігенція здійснювала виїзди і в сільську місцевість для культурного обслуговування посівних і збиральних кампаній. Ініціаторами культурної допомоги міста селу виступили видатні діячі науки та культури П. Тичина, М. Рильський, П. Воронько, З. Гайдай та інші.

Перед мистецькими навчальними закладами ставиться завдання допомоги розвитку самодіяльного, зокрема хорового мистецтва. Комітет у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР надав допомогу Міністерству освіти України в підготовці й комплектуванні викладачів співу, й у складанні програм та учбових посібників зі співів для поліпшення викладання співів у початкових, повних і неповних середніх школах, запровадженні факультативних курсів хорового і сольного співу в усіх учительських інститутах і педагогічних училищах.

Згідно з постановою Ради Міністрів УРСР від 10 січня 1951 р. "Про добір народних талантів" Комітет у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР та Комітет у справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів УРСР мали під час республіканських олімпіад художньої самодіяльності, популярність яких стимулювалася урядом, проводити перевірку талановитої молоді з метою її направлення на навчання до мистецьких навчальних закладів і використання цієї молоді в роботі професійних мистецьких колективів.

Цей механізм забезпечував водночас взаємозв'язок професійного і самодіяльного мистецтва, підтримував професійний рівень у діяльності самодіяльних мистецьких колективів. У такий спосіб мережа мистецьких навчальних закладів почала самовдосконалюватися і розширюватися, забезпечуючи дію механізму послідовності й наступності в оволодінні молоддю навичками для творчої роботи в системі академічних мистецьких навчальних закладів. Основи цих навичок закладалися в дитячій музичній (художній) школі, які на цей час вже діяли у багатьох культурних центрах країни, розвивалися в музичному (художньому) училищі, вдосконалювалися в консерваторії (художньому інституті). Аматорські колективи створювали дієву базу виробничої практики для учнівської та студентської молоді як частину системи підготовки мистецьких кадрів.

Про велике значення, яке надавалося цим навчальним закладам свідчить вже той факт, що зазначено вище постановою уряду передбачалося й зміцнення матеріальної бази деяких музичних навчальних закладів як у столиці, так і в регіонах (відбудови навчального корпусу Одеської музичної школи ім. Столярського, Харківської музичної десятирічки, надбудови приміщення Київської державної консерваторії), і розширення підготовки її певних напрямків. Це відкриття вечірнього відділу вокального факультету в Київській державній консерваторії з прийомом на навчання 30 чол., хорового відділу в музичній школі-десятирічці при Київській державній консерваторії з контингентом 30 чоловік і утворенням для них інтернату. Особливої уваги надають підготовці в мистецькій галузі національних кадрів найвищої кваліфікації. Підтримується науково-творча діяльність вищих мистецьких навчальних закладів. У 1948 році організується набір до аспірантури Київської державної консерваторії з спеціальностей: теоретично-композиторський, вокальна педагогіка, оперне, хорове та симфонічне диригування, історія музики, розгортається науково-дослідна та методична робота в галузі музичного мистецтва при державних консерваторіях.

На цьому етапі загального процесу інституалізації мистецької освіти в країні вищі мистецькі навчальні заклади виконували провідну роль у формуванні критеріїв підготовки мистецьких кадрів і естетичного виховання молоді розвитку всіх регіонів України.

З ініціативи не тільки владних структур, але й мистецьких діячів відкриваються музичні училища в обласних центрах України: Вінниці, Тернополі, Рівному, Хмельницькому, Луцьку, Кіровограді.

З метою поліпшення підготовки учителів початкових класів до музично-естетичного виховання учнів початкових класів Міністерство освіти УРСР пропонувало ряд заходів, у тому числі: відкриття у Вінницькому, Криворізькому, Ніжинському та Чернігівському педагогічних інститутах музично-педагогічних факультетів та факультетів початкового навчання з метою підготовки спеціалістів з вищою музичною педагогічною освітою; відкриття в педагогічних училищах музично-педагогічних відділень для підготовки спеціалістів з середньою музичною освітою.

Основними формами музично-естетичного виховання учнів початкової школи у період хрущовської "відлиги" були наступні: діяльність спеціальних освітніх та культурних установ, які готували професійних музикантів та поширювали музичну культуру; робота закладів культури, завдяки яким, представники різних верств населення брали безпосередню участь у розвитку музичної культури через самодіяльність; творчість композиторів та музикантів. Серед засобів музично-естетичного виховання учнів початкової школи провідними можна вважати: проведення спеціальних заходів щодо пропаганди світової, української радянської, класичної та масової музики: концертів, фестивалів, музичних вечорів, оглядів художньої самодіяльності, народних гулянь, свят, лекцій-концертів тощо.

Висновки. Таким чином, українська культура, мистецькі навчальні заклади повоєнного часу зазнавши на собі як руйнівного впливу війни, культу особистості, так і однобічного заідеологізованого розвитку, визначеного тоталітарним суспільством, зберегли свої елітне становище в ієрархії творчих державних інституцій країни. Ідеологічний тиск тоталітарної системи безпосередньо спонукав до обережності мистецької еліти у пошуках стилю, форм і змісту художніх творів, вихованні творчої молоді. Але, зрештою, це стимулювало творчу інтелігенцію до пошуку нових засобів втілення власних творчих ідей, самовираження.

Діяльність усіх мистецьких навчальних закладів була безпосередньо пов'язана і направлена на розвиток естетичної культури підростаючого покоління та молоді для формування в них високоморальної, естетично-освіченої особистості.

Використані джерела

1. Бадяк В. У лещатах сталінщини. Нарис історії Львівської організації Спілки художників України 1939-1953. Львів, 2003. 204 с.
2. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): У 3-х книгах; Відп. ред. Ю.О. Курносів. Київ, 1994. Кн. 3. 154 с.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 23, спр. 1599, арк. 5–15, С. 12–15.
4. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, ф. 615, оп. 1, спр. 57, арк. 44., с. 220.

Bogdanovich V.

THE STATE OF EDUCATION IN UKRAINE AND ITS INFLUENCE ON THE MUSICAL-AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS OF THE NIGHT SCHOOL (50-60 OF XX CENTURY)

The article deals with the education system of Ukraine in the 50-60 years of the twentieth century. The problem of education in the rising generation of musical and aesthetic potential is determined. It is noted that this period was productive for the opening of music schools, musical colleges, the creation of musical unions. In the country above, art educational institutions played a leading role in shaping the criteria for training creative personnel and aesthetic education of youth in the development of all regions of Ukraine.

The global nature of the transformations taking place now in Ukraine concerns various spheres of human activity, including education. In the conditions of renewal of all spheres of our society, its national revival before pedagogical science there are many new requirements and tasks, among which an important place is occupied by the problems of aesthetic education of students. The National Doctrine of the Development of Education of Ukraine in the 21st century determines the priority of aesthetic education of youth on the basis of the leading principles of democratization and humanitarization, the openness of the humanist-pluralistic position, the national orientation of education and upbringing. In different periods of the study of the process of formation and development of musical and aesthetic education in Ukraine was the subject of scientific works of D. Akhsharumov, A. Vakhnyanin, S. Lyudkevich, V. Matyuka, S. Miropolsky, P. Sokolsky, and others. They were aware of the importance of musical art in the education of children, made a significant contribution to the development of the theory of musical education, which was based on the results of a thorough study of the historical and cultural heritage of our people, ensured the upbringing of children and youth on a national basis.

The Soviet government determined the development of art as one of the priorities in the recovery process on the liberated lands. According to the political leaders, its main task was to educate the people.

It is concluded that the activities of all art educational institutions were directly aimed at developing the aesthetic culture of youth in order to form a highly moral, aesthetically educated personality in them.

Key words: Verkhovna Rada, law, education, public education, art, composers, youth, music schools, school, primary school, teacher, intelligentsia, choir, amateur groups, singing.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018 р.